

GERAI MODERUOTAS POKALBIS APIE KANTĄ

Aptariama knyga¹ turėjo anksčiau ar vėliau pasirodyti. Galbūt ji galėjo pasirodyti ir daug anksčiau. Tačiau Jūratė Baranova ne iš tų žmonių, kurie tiesiog juda mažiausio pasipriešinimo kreivėmis, nubrėžtomis institucinio spaudimo laukų. Ji eina į tą patį tikslą pagal savo asmeninį grafiką. Ji prie jo artėja, tapusi viena žinomiausių Lietuvos viešųjų intelektualų, pirmąją Lietuvos filosofijos profesore moterimi. Baranovos autoritetas yra itin didelis tarp atvirų feminizmo idėjoms Lietuvos intelektualų moterų. Ne vienai jų Jūratės tekstai ir asmeninis pavyzdys padėjo apsispręsti lemtingų egzistencinių sprendimų kryžkelėse, pasiryžti jos pavyzdžiu siekti profesinių aukštumų. Kada nors bus įvertinti ir plačiosioms masėms mažiau matomi Jūratės Baranovos nuopelnai pristatant Lietuvos filosofiją užsienyje. Ji prisiėmė daug laiko ir darbo reikalaujančius Lietuvos filosofų darbų rinktinių anglų kalba leidėjos ir redaktorės rūpesčius². Šio jos darbo vertę norėčiau ypač pabrėžti: etnofilosofijų tyrinėtojams (kažin ar dar kam nors galime

būti įdomūs), neskaitantiems lietuviškai – tai bene vienintelis informacijos apie filosofijos Lietuvoje praeitį ir dabartį šaltinis. Prie to akademinės karjeros slenksčio, kuris vadinamas habilitacija (ir kuris, beje, kiekvienu momentu gali išnykti, atsakingoms institucijoms pagaliau nusprendus ją panaikinti), Baranova artėja įnešusi itin svarų indėlį į aukštosios ir vidurinės mokyklos pedagogikos aruodą. Tas indėlis – tai jos chrestomatijos *Filosofinės etikos chrestomatija* (Vilnius: Alma littera, 1998), *Istorijos filosofija* (Vilnius: Alma littera, 2000), vadovėlis *Filosofija* (bendraautorystė su T. Sodeika; Vilnius: Tyto alba, 2002) ir knyga mokytojams *Etika: filosofija kaip praktika* (Vilnius: Tyto alba, 2002). Pastarajai aptariama knyga savo dalyku yra artimiausia. Tačiau jos žanras – kitas. Tai po kiek užtęstos įžangos pagaliau ir reikia pasakyti: aptariama knyga yra Baranovos habilitacinė monografija. Apie tai byloja įrašai antraštiniame lape, informuojantys kad ji „rekomenduota spaudai kaip mokslinė monografija“, recenzentų pavardės, santrauka anglų kalba, dalykinė ir asmenvardžių rodyklė, detalai artikuliuota turinio struktūra. Šiuo metu galiojantys habilitacijos nuostatai iš recenzento reikalauja įvertinti pretendento darbų kiekybę ir kokybę. Habilitacija suteikiama už 15 straipsnių (žinoma, ne bet kur, o vadinamuosiuose pripažintuose leidiniuose) arba už monografiją ir ne mažiau kaip aštuonis straipsnius. Tai reiškia, kad habilitacija teikiama ne už vienu prisėdimu parašytą įkvėptą rapsodiją ar primargintą „paklodę“, bet už per

¹ Baranova, Jūratė. *XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su Kantu*. Vilnius: VPU leidykla, 2004.

² Žr. Baranova, Jūratė (Ed.) *Lithuanian Philosophy: Persons and Ideas*. *Lithuanian Philosophical Studies*, II. Cultural Heritage and Contemporary Change, Series IVA, Central And Eastern Europe, Vol. 17. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2001; Baranova, Jūratė (Ed.) *Contemporary Philosophical Discourse in Lithuania*. *Lithuanian Philosophical Studies*, IV. Ed. Jūratė Baranova. Cultural Heritage and Contemporary Change, Series IVA, Central And Eastern Europe, Vol. 26. Washington D. C.: The Council for Research in Values and Philosophy, 2005.

daugelį metų asketiškoje profesionalo specializacijoje iškentėtus vaisius. Taip ir yra šiuo atveju: užmetę akį į literatūros sąrašą, matome, kad monografija vainikuoja daugelio metų triūsą. Suskaičiavau per dešimt autorės straipsnių, gvildenančių etikos problematiką ir paskelbtų pripažintuose leidiniuose. Kadangi ne vieną jų teko skaityti ar recenzuoti, nesunkiai juos atpažinau monografijos tekste. Jie tapo jos skyriais, statybiniais blokais, naujame kontekste igydamis ir gilesnę prasmę.

Dvyliktame puslapyje autorė nurodo tikslų laiką ir aplinkybes, pagimdžiusias habilitacijos sumanymą. Tai 1995 m. gegužės 8–9 d., kai autorėi Lenkijos mokslų akademijoje Varšuvoje teko dalyvauti viešuose Rorty ir Jürgeno Habermaso debatuose. Būtent čia ji ir praregėjo: už debatų stalo sėdėjo trečias dalyvis (o gal tik jo šmėkla?) – Imanuelis Kantas. Tačiau tas praregėjimas atėjo ne šiaip sau – kaip matyti iš knygos bibliografijos, aptariama knyga yra ne dešimties, bet gerokai ilgesnio darbo vaisius. Pirmosios autorės publikacijos, nagrinėjančios etikos ir glaudžiai su ja susijusios politikos filosofijos problematiką, išėjo dar praėjusio šimtmečio paskutinio dešimtmečio pradžioje. Tad Kanto šmėklos regėjimas Varšuvoje Baranovai tik padėjo sustruktūrinti jau esamą įdirbį ir sutelkti savo tolesnius tyrimus į etikos sritį.

Monografija padeda geriau suvokti ir jau minėto fenomenalaus autorės produktyvumo filosofinės didaktikos baruose šaltinius. Kanto šmėkla buvo ir tas aitvaras, kuris be paliovos pildė jos filosofinės erudicijos aruodus, padėdavo rasti naujus klasikinių tekstų perskaitymo kampus. Kanto šmėkla aplanko ne vieną filosofą. Kai kuriuos ji netgi apšėdė – antai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje daugelis Vokietijos universitetų buvo tiesiog neokantinių zombių knibždėlynai. Su Baranova to neatsitiko – kny-

ga yra apie Kantą, bet ne neokantinė. Jai artimesnė postmodernistinė filosofijos samprata, o tiksliau – tas jos variantas, kurį dar 1979 m. savo knygoje „Filosofija ir gamtos veidrodys“ paskelbė Richardas Rorty, vienintele galima tolesnio filosofijos gyvavimo forma laikęs „edifikuojančio pokalbio“ palaikymą. Kai žinai, kad Baranovos daktarinė disertacija buvo skirta W. Jameso tiesos sampratai, tai ir jos simpatijos Rorty, ir pasirinktas Kanto recepcijos analizės kampas nestebina – amerikietiškoji pragmatizmo filosofijos tradicija yra tas giluminis vardiklis, kuris visus tuos dalykus susieja į klasterį ar geštaltą. Tokios jau tos ankstyvosios intelektualinės meilės – dažniausiai jos būna pačios pastoviausios. Jos kartais ir pačiam mylėtojui to nesuvokiant lemia, ką jis ar ji pasirenka intelektualinių nuotykių partneriu, o ką šaltai ignoruoja brandos metais. Dvasia, o ne kūnas pritraukia ilgesniam laikui.

Taigi knyga yra Kanto moralės filosofijos recepcijos XX a. filosofijoje analizė, kurioje ta recepcija suprantama kaip rortiškas edifikuojantis pokalbis. Ji ir pati yra parašyta būtent tokio edifikuojančio pokalbio maniera. Tai, ką knyga pateikia, – savotiška autorės moderuoto svarbiausių dvidešimtojo amžiaus filosofinės etikos teoretikų pokalbio su Kantu ir apie Kantą panorama. Vaizdas, kuris atsiveria skaitytojo akims, kiek primena Rafaelio paveikslą „Atėnų mokykla“, kurį po pietų užsnūdęs prie knygos taip mėgdavo sapnuoti Wilhelmas Dilthey'us, tas didysis XIX amžiaus edifikatorius³. Iš pirmo žvilgsnio – tai šurmuliuojanti filosofų, garsių „mirusių baltųjų vyrų“ minia. Tačiau išsiziūrėję matome, kad tie vyrai yra tvarkingai susodinti į grupeles, kuriose vyksta edifikuojantys

³ Žr. Dilthey, W. „Sapnas“, in *Kultūra ir istorija*. Sud. V. Berenis. Vilnius: Gervėlė, 1996, p. 37–42.

pokalbiai apie tai, ką svarstė dar Platono sokratiškųjų dialogų herojai: apie gėrį ir jo pažinimą. Kas autorei labiausiai rūpi – tai parodyti, kad visuose šiuose diskusijų grupelėse matomas Kantas arba bent jau jo šmėkla.

Ekskursiją po XX amžiaus moralės filosofų diskusijų klubus autorė pradeda nuo grupelės anglosaksų Eliziejuje. Ko gero, jie pirmi todėl, kad pačiai autorei yra mažiausiai simpatiški: pas juos ją atveda pareiga ir reikalai, o ne potraukis. Tai britų džentelmenai, kurie rūpinosi etikos problematikoje aptikti lauką, kuris būtų priimanamas grynai mokslinei analizei. Tai metaetikos kūrėjai ir žymiausi jos atstovai G. E. Moore, H. Prichardas, W. D. Rossas, A. J. Ayeris, R. M. Hare. Kantas jiems rūpėjo kaip oponentas ar sąjungininkas klausimu: kokia etikos sąvoka yra pirminė – (savaiminis) gėris ar pareiga, ir kaip tinkamų metaetinei analizei, kuri siekia atskleisti argumentacijos logiką ir jos klaidas, argumentų autorius. Aplinkui vien solidūs, bet užtat ir kiek nuobodūs ponai. Antroje knygos dalyje diskusijos kalba lieka ta pati, bet pasikeičia vieta, laikas, tema. Darosi įdomiau. Šios su Kantu (ir Aristotelium) besišnekučiuojančios antros fokusinės grupės nariai – amerikietis A. MacIntyras, kanadietis Ch. Tayloras, britas B. Williamsas. Juos vienija nepasitenkinimas Kanto formalizmu, metaetinės problematikos praplėtimas istoriniu ir socialiniu matmeniu, simpatijos Aristoteliumi ir Aristotelio praktinės filosofijos modernizacijos projektas. Pirmus du – dar ir simpatijos Vakarų krikščionybės paveldui. Puiki konservatorių draugija, kurioje neišgirsi „politiškai nekorektiško“ žodžio. Numylėti Alvydo Jokubaičio autoriai.

Trečioje dalyje atsidiuriame šiapus Lamanšo, pasigirsta vokiška ir prancūziška šneka: M. Scheleris, M. Heideggeris, J. P. Sartre'as, P. Ricoeuras ir suprancūzėjęs mūsų šalis iš Vili-

jampolės Emanuelis Levinas. Padvelkia Paryžiaus kavinėmis, vokišku alumi. Šalia Kanto šmėklos šmėžuoja praplikęs akiniuotas diedukas. Išižiūrėję pažįstame: Edmundas Husserlis. Jeigu atsižvelgsime į tai, kad patys anglosaksai ir „kontinentalai“ vieni kitų neskaito ir necituuoja (Rorty šiuo atžvilgiu yra reta išimtis), autorės geras abiejų filosofijos tradicijų išmanymas palieka ypač stiprų išpūdį. Kartu paaishkėja, koks išmintingas buvo autorės pasirinkimas ieškoti būtent Kanto šmėklos. Kadangi Kantas yra vienas iš nedaugelio „kontinentalų“, kuris aukštai kotiruojamas anglosaksiškoje idėjų biržoje, su jo pagalba Baranova tarsi Beatričė moderuoja pokalbiui tarp, regis, visiškai svetimų ir priešiškių intelektualinių pasaulių atstovų. Juk anglosaksui analitikui Heideggeris – tai baisesnis už Ignalinos atominę elektrinę intelektualas monstras, kuriam vieta Petro I spirituotų išsigimėlių kolekcijoje, laikomoje Sankt Peterburgo Kunstkameroje, o egzistencialistui „kontinentalui“ koks nors Ayeris – tai savimi patenkintas lėkštas bedvysis tipelis, kuriam filosofija yra panaši į žaidimą šachmatais, intelektualiai pramoga, rafinuotas ezoterinis kalbinis žaidimas, o ne taurios kančios persmelkta autentiško nerimastingo buvimo myriop forma.

Ketvirtoje dalyje diskutuoja dvi vokiškai kalbančios šmėklos (Kantas ir Nietzsche), du šiuolaikiniai intelektualai monstrai (žvelgiant anglosaksiška analitiko akimi) iš Paryžiaus M. Foucault ir J. Derrida bei „prancūziška“ (postmodernizmo) liga apsirgęs renegatas Rorty. Kvepia siera ir vazelinu, San Francisko gėjų barais ir pirtimis, gurgžda odiniai SM apdarai, tvyro prieblanda. Toliau vingis po vingio kyla iš nublokštų į žemutinį pragaro aukštą intelektualų paleistuvių, iškrypėlių bei tamsos kunigaikščio bendrų draugijos ir atsidiuriame Hyde parką primenančioje („praktinis protas

tampa išviešintu“, kaip rašo autorė p. 274) žaliuje pievelėje, kur visiems gera pusryčiauti ant žolės su J. Rawlsu, J. Habermasu, K. O. Apeliu. Ypač gerai jaučiasi Kantas: čia jo niekas nenori dekonstruoti, apversti aukštyn kojomis (mėgstamas Karlo Marxo kovinis veiksmas) ar tiesiog linksmi sumalti kūju į miltus (F. Nietzsche). Visi savi – neokantininkai, nuosaikūs ir konstruktyvūs, kaip kastruoti, gerai atšerti naminiai katinai. Paskutiniai puslapiai. Suvirpa recenzento širdis: iš krūmų išnyra pažįstama stambaus barzdoto vyro figūra: Maxas Weberis. Iš paskos – smulkesnis, bet irgi toks patikimas, savas, sena knygos autorės (išduosiu paslaptį) meilė Karlas Popperis.

Mes visi namie, pas saviškius, visi apsikabina, pasibučiuoja ir atsisveikina. Sudie, Kantai – iki kito karto, t. y. iki kitos knygos. Tau laukti neprailgs, nes ir Lietuvoje nėra galinčio Tave pranokti savo patrauklumu pašnekovo su tais, kam rūpi tiesa, gėris ir grožis. Tu esi labiausiai užimta, aukščiausiai reitinguojama iš visų filosofijos šmėklų, tikra šmėklų šmėkla. Tau nereikia samdomų viešųjų ryšių specialistų paslaugų. Tu toks pat patikimas kaip Tavo kategorinis imperatyvas – kas su Tavimi susideda, niekad nepralošia: Tu atveri tiesiausią kelią į (ne vien filosofinio) elito gretas.

Angliškoje knygos santraukoje autorė dar ir tvarkingai išvardija savo tyrimo prielaidas, hipotezes, sunumeruoja rezultatus. Galbūt, tai vertėjo padaryti ir lietuviškame tekste. Kai autorė gina

Kantą nuo, jos nuomone, neteisingos kritikos, ji kartu netiesiogiai daro prielaidą, kad reikia skirti Kanto šmėklą nuo „tikrojo“ Kanto. Tačiau klausimo, kuris ar kieno Kantas yra tikrasis, autorė taip ir neiškelia, apsiribodama moderatorės vaidmeniu. Visiems Kanto interpretuotojams daugiau ar mažiau kliūva, kritikos taškai visą laiką keičiasi, tačiau jų judėjimo trajektorijoje gana keblu išryškinti vieną sueigos tašką, apibrėžiantį tą perspektyvą, iš kurios būtų matoma vientisa ir nuosekli pačios autorės Kanto etikos interpretacijos perspektyva. Be jos daug kur lieka *ad hoc* Kanto apologijų išpūdis. Tiesa, autorė tikslo pateikti savąją Kanto etikos interpretaciją ar rekonstrukciją knygoje ir nekelia. Jeigu tas tikslas buvo įrodyti, kad „ir tie autoriai, kurie neigė Kanto etiką, neigdami ją vis dėlto negalėjo išvengti jo ‘negatyvios įtakos‘“ (p. 18), tai jis išpūdingai pasiektas. Na, o minėtą properšą galima interpretuoti autorės naudai – kaip ženklą, kad jos pokalbis apie Kantą nėra baigtas.

Knyga turi visus tuos bruožus, kurie laikomi būtinais žanro, vardu habilitacinė monografija, atributais. Ji išpūdingai demonstruoja, kad autorė atliko savo mokslo ir studijų kryptiškai reikšmingų darbų, turi motyvuotą mokslinių tyrimų programą ir taip nusipelno tapti ne vien pirmąja Lietuvoje moterimi – filosofijos profesore, bet ir pirmąja habilituota filosofijos daktare.

Zenonas Norkus